

Monogrammist M.H.V.H., De Blijde Inkomste van Anjou te Antwerpen, 1582

Het komt maar zelden voor, dat de afdeling Nederlandse geschiedenis een aanwinst verwert die nieuwe facetten laat zien van één van de belangrijkste episoden uit onze geschiedenis, de Opstand tegen Spanje. Iconografisch materiaal van wat vroeger de Tachtigjarige Oorlog werd genoemd, is in ruime mate in de collectie vertegenwoordigd, maar betreft vrijwel uitsluitend portretten en afbeeldingen van befaamde militaire gebeurtenissen te land en ter zee. Het revolutionaire karakter van de Opstand was echter vooral gelegen in de radicale stap de vorst te verlaten en de koning van Spanje niet langer als landsheer te erkennen. Bovendien is de strijd tegen de Spaanse overheersing niet alleen met de wapenen gewonnen, maar ook dank zij een buitengewoon effectieve propagandistische oorlogvoering: Willem van Oranje en zijn medestanders trachtten, vaak met succes, in woord en beeld de openbare mening in de Nederlanden en daarbuiten voor de zaak van de Opstand te winnen. De beroemde *Apolo-gie* bijvoorbeeld, in opdracht van Oranje door zijn hofpredikant P. Loyseleur de Villiers geschreven, wordt gezien als de hoofd-oorzaak van de slechte internationale naam van Filips II en de *leyenda negra* van Spanje sedert de 16de eeuw.¹ Maar ook beeldende kunstenaars schakelde hij in om de zaak van de Opstand te steunen. Het kort geleden verworven schilderij,² dat een episode van de Blijde Inkomste van Anjou voorstelt (afb. 16), brengt een belangrijke staatsrechtelijke

gebeurtenis in beeld, waarbij tegelijk visuele propagandamiddelen werden toegepast om het belang en de politieke betekenis van die gebeurtenis zo duidelijk mogelijk uit te dragen.

De inhuldiging van Frans hertog van Anjou (1556-1584), de jongste broer van de Franse koning Hendrik II, tot hertog van Brabant en zijn Blijde Inkomst in de stad Antwerpen op 19 februari 1582 hadden – achteraf beschouwd – misschien geen verstrekkende gevolgen, maar waren in de fase, waarin de Opstand tegen Spanje verkeerde, politiek van het grootste belang. Een half jaar tevoren, op 27 juli 1581, hadden de Staten-Generaal besloten Filips II niet langer als landsheer te erkennen. Daarmee hadden de Nederlanden zich in de uitzonderlijke staatsrechtelijke positie gemanoeuvreed van een land zonder landsheer. Oranje had als leider van de Opstand zich tegen die te verwachten situatie ingedekt door al in september 1580 onderhandelingen te beginnen met de hertog van Anjou over het eventuele landheerschap over de Nederlanden. Het toen gesloten verdrag van Plessis-les-Tours werd op 23 januari 1581 door de Staten-Generaal te Amsterdam geratificeerd: de weg was vrij om Filips te verlaten.

Er was Oranje en zijn medestanders (tot welke de stad Antwerpen behoorde) alles aan gelegen de Blijde Inkomste, waarbij de nieuwe vorst in de verschillende gewesten volgens middeleeuwse traditie plichtig

Afb. 16. Monogrammist M.H.V.H., *De Blijde Inkomste van Anjou te Antwerpen, met de erepoort op de St-Jansbrug, 19 februari 1582. Gesigneerd. Olieverf op paneel, 61,5 × 82,5 cm*

beloofde de oude privilegiën te handhaven en zijn onderdanen te beschermen, ook in propagandistisch opzicht tot een succes te maken. De plechtige binnenkomst van de landsheer in het belangrijkste gewest van de Nederlanden, Brabant, zou plaats vinden in Antwerpen op maandag 19 februari 1582. Pas op 10 januari nam het stadsbestuur *op goet behagen van Syne Princelycke Excellentie* (Willem van Oranje) besluiten om de inkomst te organiseren.³ In luttele weken moest de magistraat de erepoorten bouwen langs de route, die de nieuwe landsheer traditiegetrouw zou volgen, de overige versieringen in de stad aanbrengen, de residentie voor Anjou in de Sint-Michielsabdij in gereedheid brengen en alle maatregelen tref-

fen om de intocht te doen slagen: de kosten zouden in totaal bijna 53.000 £ artoois bedragen, ruim 250 jaarlonen van een geschoold arbeider.⁴

De gang van zaken bij de intocht is tot in detail bekend uit de officiële geïllustreerde beschrijving die enkele maanden nadien – het privilege is gedagtekend op 17 april – bij Plantijn in het Frans en het Nederlands verscheen. Zij is van de hand van de reeds genoemde Loyseleur de Villiers, de auteur van de *Apologie*. De serie van eenentwintig prenten wordt toegeschreven aan Abraham de Bruyn.⁵ In tekst en afbeeldingen komt treffend het dubbele karakter van de gebeurtenis, nog uit de 14de eeuw daterend staatkundig ritueel en propagandistisch specta-

Afb. 16a. Abraham de Bruyn, *De erepoort op de St.-Jansbrug, gravure pl. XIII in La joyeuse & magnifique entree de Monseigneur François, fils de France...*, Antwerpen 1582, bibliotheek Rijksmuseum Amsterdam.

kelstuk, tot uiting. Omstreeks 10 uur in de ochtend zette Anjou met zijn gevolg voet op Brabantse bodem. Op een gereed staand toneel vond de eigenlijke inhuldiging tot hertog van Brabant plaats, waarbij Anjou verklaarde gekomen te zijn *om hen te verlossen van de verdruckinghe ende tyrannije der Spanjaarden ende te regeren nae heure wetten, gebruycken ende privilegien*. Met luider stemme las de griffier van de Staten van Bra-

bant de artikelen van de Blijde Inkomste in het Nederlands voor. De hertogelijke mantel van rood-purper fluweel, gevoerd met hermelijn, werd hem door Willem van Oranje omgehangen en de hoed opgezet met de woorden *nu meught ghy versekert wesen te zijn Hertogh van Brabant*. Na lange toespraken eindigde dit onderdeel van de plechtigheid met de overhandiging van de sleutels van de stad en de uitroep door de herauten van wapen: *Vive le Duc de Brabant*. Pas daarna – het was al vier uur in de middag⁶ – zette de stoet zich in beweging, de hertog gezeten *op een wit Napels peerdt overdeekt met een flueelen deksel kleede met groote bordueringe van goud*. Op zijn tocht door de stad passeerde de hertog verscheidene tableaux

vivants en een drietal erepoorten, die toepasselijk versierd waren met opschriften en allegorische taferelen met een duidelijk politiek geladen thematiek: in tal van taferelen werden vergelijkingen gemaakt met bijbelse en klassieke helden die vrede en vrijheid hadden hersteld en de tirannie hadden bestreden.⁷ Achter de samenstelling van dit iconografische programma ging zonder twijfel één van de politieke propagandisten van Willem van Oranje schuil; de naam van Lucas de Heere is gesuggereerd.⁸

Naast de prentenserie heeft er mogelijk een reeks geschilderde afbeeldingen bestaan van de Joyeuse Entrée van Anjou, waarvan er nu twee bekend zijn. Eén ervan is bij de voorbereiding van de Willem van Oranje-herdenking in 1984 opgedoken bij een Brusselse particuliere verzamelaar. Zij laat zien hoe Anjou, met naast hem Willem van Oranje, aan het eind van de lange tocht – de avond moet reeds lang zijn gevallen – door de erepoort rijdt die leidt naar zijn residentie in de stad, de St.-Michielsabdij, vlak aan de Schelde (afb. 16a).⁹ Het onlangs verworven paneel, dat ongetwijfeld van dezelfde hand is, toont een iets eerdere fase van de intocht: de hertog rijdt in de Hoogstraat en bevindt zich voor de erepoort die was opgericht op de plaats, waar kort tevoren de Sint-Janspoort was afgebroken. Het was de enige plaats op de route waar hij – rechts – schepen in de haven kon zien liggen.¹⁰ Aan het hoofd van de hertogelijke stoet rijdt de heraut van het hertogdom Brabant, Jooze de Beckberge¹¹, gevolgd door de markgraaf van Antwerpen als de schout met de roede van justitie en de baron van Mérode als marschalk van Brabant met het bloedzwaard, symbolen van de hertogelijke jurisdictie.¹² Vier – het waren er in werkelijkheid zes – edellieden van de stad dragen boven de hertog het dorssselet van goudlaken, een prerogatief van een regerend vorst; dit baldakijn werd eveneens door de stad bekostigd.¹³ Als lijfwacht treden leden van de zes oude schuttersgilden op, volgens traditie bij Blijde Inkomsten in rode tabbaarden gekleed en bewapend *met soo schoone wapenen als men vinden mocht*.¹⁴ De edelman te paard die de stoet besluit kan niemand anders zijn dan de

tweeëntwintigjarige Lord Edmund Sheffield, die met graaf Maurits, toen veertien jaar, en zijn een jaar oudere neef, graaf Philips van Nassau, de hertog direct in de stoet volgde.¹⁵ Het opdringende volk wordt aan beide zijden in bedwang gehouden door leden van de burgervendels. In deze oorlogsjaren waren alle burgers tussen 20 en 60 jaar dienstplichtig, in totaal zo'n 16.000 man; zij waren ingedeeld in acht kolonelschappen van elk tien vendels onder een kapitein.¹⁶ Eén van deze kapiteins, met een partizaan in de ene en zijn hoed in de andere hand, knielt eerbiedig voor de hertog met achter hem zijn vaandrig en begroet Anjou.

De stoet nadert de erepoort, die is samengesteld uit een van hout opgetrokken triomfboog met aan beide zijden portico's in de Ionische orde. De poort is ook bekend is uit de beschrijving en van de prent uit *La Ioyeuse et Magnifique Entree* (afb. 16b).¹⁷ In de rijke versiering zijn toespelingen op het motto en embleem van Anjou *Fovet et Discutit* ([de zon] koestert en verdrijft [de wolken]) aangebracht. Boven het hertogelijk wapen is een doek gespannen waarop de zon is geschilderd *en onder de Sonne de Zee met schepen ende de Aerde met haer groensel verciert*. Hetzelfde thema wordt uitgewerkt in de schilderijen aan beide zijden van de ingang, naast de Ionische pilasters: links koestert de zon de godinnen Flora en Ceres, rechts verdrijft de zon Twist, Geweld en Tirannie. Het door rolwerk omlijste cartouche onder het wapenschild verwoordt de gekozen thematiek nog eens treffend: *Exoriens veluti obscuras Sol discutit umbras... Ghelijck de Sonne smorghens vroech int rijsen / De schaduwten verdrijft, ende de velden reyn / Met soeten dauwe gaet al omme spijzen : / Soo veriaecht ghy oock Prince deur U comste alleyn / Alle swaerheydt, en deur hope verheught ghy t'ghemeyn*.¹⁸ De vanen zijn versierd beurtelings met de Franse lelies en met het wapen van Antwerpen. De toortsen en pekkonnen zorgen voor de noodzakelijke verlichting bij de invallende avond. Het is de stad Antwerpen, die Anjou als de nieuwe hertog van Brabant op zinvolle wijze en volgens oude traditie ontvangt, zoals de stad Gent enkele maanden later hem als

graaf van Vlaanderen zou inhuldigen. Beide Blijde Inkomsten hadden echter, naast de traditionele staatkundige betekenis, een politiek actueel belang in dienst van de strijd tegen Spanje.¹⁹ Het verloop van de geschiedenis zou anders zijn dan de pracht en praal en de hooggestemde verwachtingen, zo treffend op ons schilderij uitgebeeld, doen hopen. De Franse Furie, het vertrek en kort daarop de dood van Anjou, de moordaan-slag op Willem van Oranje en de uiteindelijke scheiding tussen de Zuidelijke en Noordelijke Nederlanden zouden het korte landsheerschap van Anjou reduceren tot een *lost moment in history*.²⁰

W.H. V.

Noten

¹ Henry Kamen – Joseph Perez, *La imagen internacional de la España de Felipe II, leyenda negra o conflicto de intereses*, Valladolid 1980, p. 18.

² Herk: Kunsthandel Raphael Valls, Londen, aankoop (inv. NG 1989–4). Verworven met steun van de Rijksmuseum-Stichting. Veiling Christie, New York 11 januari 1989, nr. 68; veiling Palais d'Egmont, Brussel, 6/7 december 1938, nr. 58 (als Frans II Pourbus, met foutieve identificatie); collectie Comte de Galard, Parijs. Tent.: *Exposition de la Toison d'Or*, Brugge 1907, nr. 167 (als François Clouet met foutieve identificatie en foutieve afmetingen).

³ 'Verzameling getiteld Collegiale Actenboeken 1581–1583', *Antwerpsch Archievenblad*, deel 24, z.j., pp. 291–296.

⁴ A. Gielens, 'De kosten van de Blijde Intrede van den Hertog van Anjou', *Antwerpen's Oudheidkundige Kring* 16 (1940), pp. 93–105. Cat. tent. *Willem van Oranje, om vrijheid van geweten*, Amsterdam (Rijksmuseum) 1984, c51.

⁵ L. Voet, *The Plantin Press (1555–1589), a bibliography of the works printed and published by Christopher Plantin at Antwerp and Leiden*, deel 2, Amsterdam 1980, nrs. 1211–1213. *La ioyeuse et magnifique entrée de Monseigneur François... en sa tres-renommé ville d'Anvers*, Anvers (Christophle Plantin) 1582. Facsimile editie: H. M. C. Purkis (ed.), *La magnifique entrée de François d'Anjou en sa ville d'Anvers, Anvers Christophe Plantin, MDLXXXII*, Amsterdam-New York z.j. Ongeïllustreerde editie: *De blijde ende heerlijke incomste van Mijn Heer Franssois van Vranckrijck, des Conincks eenich broeder by Godts ghenade hertoch van Brabant, van Anjou, Alensson*,

Afb. 16b. De Blijde Inkomste van Anjou te Antwerpen
bij de erepoort voor de St.-Michielsabdij, 19 februari
1582. Olieverf op paneel, 55 x 77 cm. Particuliere collec-
tie, Brussel.

Berri etc. in sijne zeer vermaerde stadt van Antwerpen, Antwerpen (Christoffel Plantijn), 1582.

⁶ F. H. Mertens en K. L. Torfs, *Geschiedenis van Antwerpen sedert de stichting der stad tot onze tijden*, deel 5, Antwerpen 1849, p. 134.

⁷ Cat. tent. *Willem van Oranje*, *op.cit.* (noot 4), C 39, C 49-53.

⁸ F. Yates, *The Valois Tapestries*, Londen 1975, p. 94-101. Purkis, *op.cit.* (noot 5), p. 25.

⁹ Cat. tent. *Willem van Oranje*, *op.cit.* (noot 4), C 52; paneel 55 × 77 cm.

¹⁰ I. von Roeder-Baumbach en H. G. Evers, *Versieringen bij Blijde Inkomsten gebruikt in de Zuidelijke Nederlanden gedurende de 16e en 17e eeuw*, Antwerpen/Utrecht 1943, p. 165; nu de St.-Jansvliet.

¹¹ Gielens, *op.cit.* (noot 4), p. 97.

¹² *De blijde ende heerlijcke incomste...*, *op.cit.* (noot 5), p. 38. De drager van de roede ging in werkelijkheid blootshoofds...

¹³ *De blijde ende heerlijcke incomste...*, *op.cit.* (noot 5), p. 41; Gielens, *op.cit.* (noot 4), p. 94, 99, 102; 'Verzameling getiteld ...', *op.cit.* (noot 3), p. 329; Roeder-Baumbach en Evers, *op.cit.* (noot 10), p. 125, 126.

¹⁴ P. Génard, *Wapenboek der Antwerpsche Gemeentestellingen*, Antwerpen 1883, p. 178; *De blijde ende heerlijcke incomste ...*, *op.cit.* (noot 5), p. 38.

¹⁵ Yates, *op.cit.* (noot 8), p. 96, 99 noot 33.

¹⁶ Tezamen met de zes vendels van de oude schuttersgilden, de oude en de jonge voetboog en handboog, de kolveniers en de schermers, waren er 86 vendels; Mertens en Torfs, *op.cit.* (noot 6), p. 104, 105; F. Prims, *Antwerpen door de eeuwen heen*, Antwerpen 1951, p. 421.

¹⁷ Gielens, *op.cit.* (noot 4), p. 95: ... *ter causen van capranen, sperren, schutbert ende solderbert geleverd tot der archen triumphale opt St. Jansbrugge 125 £ 8 sc 6 d.*

¹⁸ *De blijde ende heerlijcke incomste...*, *op.cit.* (noot 5), p. 47-49.

¹⁹ Cat. tent. *Willem van Oranje*, *op.cit.* (noot 4), p. 76-85.

²⁰ Yates, *op.cit.* (noot 8), p. 102.